

MAGYAR JOGI NYELV

TARTALOM

NYELVTÖRTÉNET

Sallai Balázs

„Cikornyásan terjengős,
nagyképűen homályos”
Reformtörekvések a magyar
hivatalnoki nyelvhasználat
javítására a 20. század első
felében

1

TANULMÁNYOK

Zódi Zsolt

A jog mint adat, mint
narratíva és mint metafora

9

Láncos Petra Lea

Tolmácsolás az Európai
Unió Bíróságán pandémia
idején

19

Üveges István

A közérthetőség fogalmának
megjelenése az Európai
Unió és tagállamai
jogforrásaiban

25

FÓRUM

Értsünk szót! – Online
konferencia a közérthető
jogi nyelvről

33

Horváth Péter Iván

Közérthetőség
a szakfordításban

36

Juhász Dóra

Számítógéppel támogatott
jogi szakfordítás
a gyakorlatban

39

Tóth Judit

Hiteles fordítást
csak igaz embertől

41

Nyelvtörténet*Sallai Balázs**„Cikornyásan terjengős, nagyképűen homályos”*

Reformtörekvések a magyar hivatalnoki nyelvhasználat javítására a 20. század első felében 1

Tanulmányok*Zódi Zsolt*

A jog mint adat, mint narratíva és mint metafora 9

Láncos Petra Lea

Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán pandémia idején 19

Üveges István

A közérthetőség fogalmának megjelenése az Európai Unió és tagállamai jogforrásaiban 25

Fórum

Értsünk szót! – Online konferencia a közérthető jogi nyelvről (Konferenciabeszámoló) 33

Horváth Péter Iván

Közérthetőség a szakfordításban 36

Juhász Dóra

Számítógéppel támogatott jogi szakfordítás a gyakorlatban (Konferenciabeszámoló) 39

Tóth Judit

Hiteles fordítást csak igaz embertől 41

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Szabó Miklós

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Kurtán Zsuzsa

Láncos Petra Lea

Szabó Miklós

Tamás Dóra

Tóth Judit

Vinnai Edina

IMPRESSZUM**MAGYAR JOGI NYELV****KIADJA:** HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
1037 Budapest, Montevideo u. 14.
Telefon: (1) 340-2304, 340-2305
E-mail: info@hvgorac.hu
Internet: www.hvgorac.hu**FELELŐS KIADÓ:** Frank Ádám, a kft. ügyvezetője**KIADÓI SZERKESZTŐ:** Bodnár Kriszta**MŰSZAKI SZERKESZTŐ:** Harkai Éva**TÖRDELŐ:** Máthé József**KORREKTOR:** Nagy Márton**NYOMTATÁS:** Multiszolg Bt.**ELŐFIZETHETŐ:**
HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.**Előfizetési díj 2021-re: 4800 Ft**
Megjelenik évente két alkalommal,
nyomtatott formában csak előfizetőknek.A folyóirat 2017. és 2018. évi lapszámai
a www.joginyelv.hu oldalon teljeskörűen,
2019-től tallózva érhetőek el.

ISSN 2560-0249

A lapban korábban megjelent cikkek elektronikusan elérhetők a Jogkódexen.

Szeretné a Kiadó valamennyi jogi szaklapját a nyomtatott megjelenéssel egyidejűleg a számítógépén olvasni?
A Szakcikk Adatbázis Pluszról a hvgorac.hu/szakcikkek oldalon talál részleteket.

„Cikornyásan terjengős, nagyképűen homályos” REFORMTÖREKVESEK A MAGYAR HIVATALNOKI NYELVHASZNÁLAT JAVÍTÁSÁRA A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

SALLAI BALÁZS¹

egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

„Minden [...] reform értéke attól függ,
hogy mennyit érnek a tisztviselők.”

Magyary Zoltán

BEVEZETÉS

A hivatalnoki működésnek – sok más feltétel mellett – mindig elengedhetetlen feltétele volt a szervezeti (belső) munkanyelv ismerete. (Magyary 1942: 395; Nagy 2020: 177–178) Ez a szervezet hatékony működésének egyik legfontosabb feltétele, mivel biztosítja a kommunikációt a döntési mechanizmusok során. Ezt az információcserét azonban erősen képes torzítani az, ha a használt jelrendszer elemei nem teljesen azonos tartalommal bírnak a kommunikációban részt vevő feleknél. Ez végső soron negatívan képes befolyásolni az igazgatási folyamatokat, ad absurdum az eredeti direktívák a végrehajtás során még ellentétes eredményre is vezethetnek a nem megfelelő értelmezés miatt. (Forgács 2019: 231) A közigazgatási jogi szaknyelv mint a jogi nyelv egyik változata általában véve a laikusok számára rendkívül bonyolult, érthetetlen jelrendszer. A közvélemény azonban nem képes megkülönböztetni egymástól a negatív értelemben vett hivataloskodó és a hivatalos stílust. Ez utóbbi ugyanis – igaz, néha a közérthetőség rovására – biztosítja a szakmán belüli kommunikációt. (Vinnai 2017: 138–139) A jogi szövegek laikusok számára érthetetlen volta napjaink egyik fő problémája a joghoz való hozzáférés szempontjából. (Zódi 2018: 241) Ugyanígy jellemzi a közigazgatási döntéseket egyfajta (hétköznapi értelemben vett) formalizmus is, amely szemben a bírói jogalkalmazással, a bürokratikus jogalkalmazás esetében kevésbé problémás. (Ficsor 2015: 75) A formalizmus segíti elő a közigazgatás tevékenységének eredményességét, például „bevett rutinokhoz alkalmazkodó döntések” meghozatala (Ficsor 2015: 75), vagy iratminták használata.

A bürokratikus formalizmus túlzott mértékű alkalmazása azonban a hivatali nyelvhasználat esetében, mint Európa más országaiban, úgy hazánkban is a visszajára fordult: a szervezetrendszer íratlan szabályaként minden tagjának a nehézkes, „papírosjellegű” (Vadnay 1926: 10) nyelvhasználatot kellett elsajátítania. Ez két dolgot ered-

ményezett. Az egyik az volt, hogy a szervezet belső kommunikációja (és így eredményes tevékenysége is) elnehezült. A másik pedig az, hogy az állampolgárok nem (nehezen vagy épp sehogyan sem) tudták értelmezni a rájuk vonatkozó individuális normákat. Ez szintén lassította azt, hogy e normák az önkéntes jogkövetés útján érvényesülhessenek. Ezen mindenki számára kedvezőtlen állapot javítására már a 19. század végén is találkozhatunk néhány változást sürgető írással, ám a 20. század első felében – s főként az 1920-as évek végén – már komolyabb lépésekkel próbálták más mederbe terelni a pejoratív felhangú „bürokrácia” e mellékágát. E tanulmány ezeket a reformelképzeléseket igyekszik bemutatni, kiemelten vizsgálva három szerző (Rábel László, Vadnay Tibor, Szathmáry István) a területen úttörőnek számító egy-egy munkáját. Ezek programjának és elképzeléseinek megértéséhez azonban szükséges egy tágabb kontextust is látni, ez pedig részben a hivatalnokokkal szemben támasztott követelmények rövid fejlődése és kiszélesedésének folyamata, részben a magyar nyelv közigazgatásban való meghonosodásának és visszaszűkegyeinek (vázlatos) ismertetése.

TÖRTÉNETI ALAPOK

Az állami igazgatást ellátó személyekkel szemben támasztott követelmények az újkortól kezdve folyamatosan bővültek. Eleinte kizárólag a feletteshez (vagy épp végső soron az uralkodóhoz) fűződő személyes viszonyon alapult egy-egy tisztség betöltése. Az e nézőpontról való lassú elmozdulás kezdete a 17. századra tehető. Az abszolutista berendezkedés megjelenésével szükségszerűen együtt járt az is, hogy a monarchák hatalmát egy jól szervezett, központosított és hierarchizált igazgatási szervezet volt csak képes biztosítani. (P. Szabó 2020: 16) A bürokrácia térhódítása és a hivatalnokok számának emelkedése révén a központtól (vagyis általában az udvartól) egyre lejjebb található területi szintekre helyeződtek át az igazgatás – ezalatt értve most nemcsak a klasszikus értelemben vett közigazgatást, hanem az igazságszolgáltatási feladatokat is – munkafolyamatai. Ez persze általában nem jelentette azt, hogy a moderni-

¹ ORCID-ID: 0000-0002-6897-2872

zált jog, a bürokrácia (és így a központi hatalom) a legalsóbb szintekig elért volna. (Képes 2019: 269) A megnövekedett számú tisztviselőgárdának azonban képesnek kellett lennie az egyre színesedő feladatok hatékony ellátására, ami leginkább a központi utasítások közvetítését és az erőforrások eredményes csoportosítását jelentette. (Weber 2009: 96) Ezért már nem volt elég önmagában a felettes felé fennálló lojalitás, a hivatalnokoknak ennél jóval több és más kvalitásokkal is rendelkezniük kellett. Ilyennek tekinthető a 17–18. században rohamosan felértékelődött megfelelő (egyetemi szintű) szakképzettség. (P. Szabó 2020: 47–49) Példának okáért a német fejedelemségek területén már a 16. századtól a jogvégzett személyek „az állami tisztségek betöltése tekintetében egyre inkább monopolhelyzetbe kerültek,” ugyanakkor a *politici*t hallgatók a 17. századtól szintén alkalmasak voltak hivatalnoki teendők ellátására. (P. Szabó 2020: 55–56) Ausztriában szintén előnyt jelentett a jogi és vagy politikai tanulmányok folytatása (Brakensiek 2005: 298), s 1800-ban a hivatalnoki pozíciók betöltéséhez kötelezővé is tették legalább valamelyiket. (Heindl 1987–1988: 20) A már említett lojalitás mellett – részben azzal összefüggésben – fontos követelmény (sőt kötelesség) volt a hivatali titoktartás is. (Heindl 2013: 51–52; Mártonffy 1932: 327) Az uralkodóhoz (mint a végrehajtó hatalom fejéhez) való hűség még a 19. század második felében is fontos kritérium volt. (Sólyom 2016: 76) Az ekkor előírt munkavégzési módszerek az igazgatási feladatok gyorsítását szolgálták, és a szakértelemmel párosuló gyakorlottságot és tapasztalatot is lényeges erénynek tekintették. (Heindl 2013: 245, sk.) Mindemellett – elméletileg – a feddhetetlen életvitel is kritérium volt. (Csizmadia 1979: 124) Ezek az objektívizálódó feltételek eredményezték végső soron a modern közzszolgálat kialakulását, mivel az egyszerű (szinte patrimoniális viszonyokat tükröző) magánjogi szemléletet egy, immár a közjogba tartozó jogviszony kezdte felváltani. (Mártonffy 1932: 321)

A polgárosodás és az abszolutista berendezkedések bukása magával hozta a hatalommegosztás szükségességét, így a tágabb értelemben vett jogalkalmazók is két elkülönülő hatalmi ághoz tartoztak az igazságszolgáltatás és a végrehajtó hatalom elválasztása révén. Ennek az elválasztásnak Magyarországon már valamiféle előképét adta az 1723-as bírósági reform (Mezey 2019: 51), s később az olmützi alkotmány 1849-es bevezetésével meg is valósult, de pusztán szervezéstechnikai eszközként és nem mint jogállami kritérium. (Papp 2014: 160) A polgári államokban kiépülő közigazgatási szervezetrendszerek célja nem változott abban a tekintetben, hogy viszonylag gyors reagálást kellett biztosítaniuk egy-egy felmerült élethelyzetre az állami ügyvitel mindennapjai során. A polgári berendezkedés közigazgatásra gyakorolt hatásainak bővebb ismertetése nélkül (mivel az e tanulmány kereteit meghaladná) a 19. század második és a 20. század első felében egyre inkább felértékelődött a jogállami eszmék hatása. Ez nem csupán a közigazgatási jogvédelem megteremtésében (Stipta 2020: 52–72), az igazgatást realizáló személyek felelősségének kialakításában (Sallai 2020a: 60–63) vagy a szabályozott ügyvi-

telben érhető tetten. A dualizmus késői korszakában merült fel először – mai fogalommal – a normavilágosság követelménye, amelynek az individuális normákra nézve is teljesülnie kell, főként a laikus kötelezett kör felé. A 20. század első felében a normavilágosság felfogása azonban nem jogállamisági és jogbiztonsági szempontokból, hanem praktikus felfogásból eredt. Ez azt jelenti, hogy a laikusokra kötelező individuális normák könnyebben realizálhatók a mindennapok során, ha a címzettek értik e normák tartalmát. (Vadnay 1926: 29) A szakembereknek szóló hasonló aktusok (pl. belső levelezés, körrendeletek, utasítások) világossága pedig a könnyebb megértést, a félreértések elkerülését, s így a szervezet gyorsabb és precízebb működését teszi lehetővé a korabeli nézet szerint. (Vadnay 1926: 29) Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a címben jelzett reformtörekvések nem az állampolgárok felől (kívülről), hanem a belső, hivatali szervezeti oldalról indultak ki. (Vadnay 1926: 11)

A BÜROKRÁCIA NYELVE

A magyar hivatalos (és jogi) nyelv évszázadokon át a latin volt, s csak szűk körben érvényesült a magyar nyelv. (Szabadfalvi 2020a: 12, 14) Némileg kivételt képez ezen általános megállapítás alól Erdély, ahol a magyar nyelvnek sokkal nagyobb szerepe volt a jogszolgáltatás és a hivatalos ügymenet mindennapjaiban. (Pál 2005) A *lingua Latina* tulajdonképpen hegemon szerepét II. József nyelvrendelete (1784. május 11.) törte meg. Ez a rendelet – bár bizonyos esetekre nézve fenntartott átmeneti intézkedéseket – a németet tette államnyelvvé, így az igazgatás hivatalos nyelvéné is. (Gedeon 2018: 209) Téves azonban az a nézet, ahogyan azt Papp László is megjegyzi, miszerint a latint ne használták volna továbbra is, mivel példának okáért az alsóbb fokú bíróságok munkanyelve a latin maradt. (Papp 2017: 18) Valójában a rendelet eredeti célja pontosan az államigazgatás nyelvének egységesítése és a racionalizálás volt. (Pál 2005: 5) E szándék azonban nem kis felzúdulást váltott ki a vármegyék részéről. (Rábel 1914: 50–52, 65) A rendelet szükségességének megokolása egyébként – bár nyilvánvalóan a gyorsabb és pontosabb ügyvitelt kívánta előmozdítani – más jellegű érveket sorakoztatott fel: a német nyelvre eszerint azért volt szükség, mert a latin nyelvet kevesen ismerték és értették meg, ráadásul a jogforrás tanúsága szerint ekkortájt már igen kevés országban volt a latin a hivatalos nyelv. (A rendelet részleges fordítása: Rábel 1914: 50–51) E norma nem sokáig volt érvényben (1790-ig), s az utána következő időszakban a latin nyert újra teret. (Szabadfalvi 2020a: 16–17)

A magyar nyelv ügye II. József után már fontossá vált a nemzet számára, s ezt a jogalkotás sem hagyta figyelmen kívül. A hivatalos ügyintézés nyelve a 18. század végén és a 19. század elején nagy változásokon esett át. Ezek ismertetése a jelen írás kereteit szétfeszítené, ezért itt csak a téma megértéséhez szükséges legfontosabb mozzanatokra térek ki. (E témáról bővebben: Szabadfalvi 2020a: 17–20; Szabadfalvi 2020b: 116–117; Gedeon 2018: 212–216; Mikó 1943) Az 1790/1791:XVI. tc. ki-

mondta, hogy „a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék”. Ugyanakkor azt is deklarálta, hogy a kormányshéki ügyek még latin nyelven intézendők. Az 1792:VII. tc. ügy rendelkezett, hogy az országban közhivatalt csak az nyerhet, aki a magyar nyelv ismeretét igazolni tudja,² illetve rendelkezett arról is, hogy a legközelebbi országgyűlésnek „véleményes jelentést” kell előterjesztenie a magyar nyelvnek a közigazgatásban való használatáról.³ Az 1805:IV. tc. már jelentősebb előrelépés volt: széleskörűen biztosította a magyar nyelv használatát igazgatási és peres ügyekben egyaránt.⁴ Ugyanakkor fenntartott kivételeket is; az uralkodónak küldendő iratokat hasábosan latin és magyar nyelven kellett szerkeszteni, a kétértelműségek elkerülése végett,⁵ illetve a *Curia* számára biztosítottak türelmi időt a magyar nyelvű ügyintézését illetően.⁶ Ekkor kezdtek kibontakozni azok a törekvések, amelyek a hivatalos nyelv magyar szókinsének részben megalkotását, részben összegyűjtését szorgalmazták. Ebben élen jártak Bihar vármegye követei. (Rábel 1914: 57) 1806-ban felmerült egy hivatalos műsótár elkészítésének gondolata is, ám a meghívott megyei követek többsége a kitűzött határnapon nem jelent meg. (Szekfü 1926: 288–289) A próbálkozás azonban mégsem maradt meddő: a hivatalos műsótárt Ottlik Dániel elkészítette *A' Tisztbéli Irás Módjának saját Szavai* címmel. (Szekfü 1926: 289) Emellett Kisfaludy Sándor még ebben az évben kiadta saját műsótárát. (Centgraf: 1973: 254) Ezután több hasonló munka látott még napvilágot a 19. század első felében. (Erről: Szabádfalvi 2020b: 112–116) Az 1830:VIII. tc. még tovább szélesítette a magyar nyelv használatát, mivel az addigi türelmi intézkedéseket megszüntette,⁷ és megismételte az 1792-es rendelkezést, miszerint a közhivatal viselésének feltétele a nemzeti nyelv ismerete.⁸ Az 1844:IV. tc. pedig – bevégezve a folyamatot – amellet, hogy az eddigi rendelkezéseket rendszerezte és megismételte,⁹ lebontotta az utolsó korlátot is: a latin–magyar uralkodói és udvari iratokat már csak magyar nyelven lehetett és kellett írni.¹⁰ E törvénynek megfelelően a közigazgatásban is kötelezővé vált a nemzeti nyelv használata. (Ereký 1942: 34)

Ezzel lezárult a magyar nyelv hivatalossá tételének folyamata. Az 1869:IV. tc. elválasztotta egymástól a végrehajtó hatalmi ágat és az igazságszolgáltatást, így ennek nyomán megkezdődhetett a polgári állam közigazgatási rendszerének kiépítése. (Erről: Pétervári 2019: 117; Varga 2009) A dualizmus idején e szervezetrendszer viszonylag sok reformon esett át, ám ezek általában a legégetőbb gyakorlati és alkotmányos problémákra adott

reakciók voltak, vagy pedig a kormányzat erős centralizációját segítették elő.

A NYELV BÜROKRÁCIÁJA

A fent jelzett kiépítési folyamat nem szándékolt hatása az lett, hogy a hivatalos nyelvhasználatban olyan, kezdetben hiánypótló jelleggel átvett megoldások rögzültek, amelyek a magyar nyelvtől alapvetően idegenek voltak, s ezeket a közigazgatás személyzete generációról generációra örököltette tovább. Számos olyan kifejezés került be a közigazgatási terminológiába, amely sok esetben latin vagy germán gyökerekkel bírt.¹¹ (Szathmáry 1928: 6) Ezeket vagy megpróbálták magyarítani, vagy nagyjából eredeti alakjukban hagyták meg. Az előbbi inkább a német szavakra jellemző, az utóbbi inkább a latinra. (Szathmáry 1928: 11) Az ilyen jellegű átvételek sok esetben pozitívan értékelhetők, hiszen valamilyen hiátust küszöböltek ki, s sok átvett fordulatot még ma is használunk. A neoabszolutizmus időszakában a magyar jogászok inkább a latin nyelvet igyekeztek használni az elnyomást szimbolizáló német helyett. (Szabádfalvi 2020b: 121) Ugyanakkor a német hatás is e korszakból eredeztethető a közigazgatási jog tekintetében. Találón mutatott rá Somogyi Éva az ezt a kort jellemző ellentmondásra: az osztrák közigazgatási megoldások már képzett szakembereket igényeltek, ám Magyarországon ilyen személyek még nem álltak rendelkezésre, vagy legalábbis nem elegendő számban. Így Bécs a magyar tisztviselők körében meglegedett a német nyelv tudásával, s persze a császárhoz való hűséggel (Somogyi 1981: 64), akárcsak a korszakban kinevezett bírák esetében. (Balogh, 2020: 8–9) E hivatalnokok fordították magyar nyelvre az osztrák pátenseket, így a jogi terminológiára a német gyakorolt döntő hatást. (Szabádfalvi 2020b: 120) A probléma inkább az volt, hogy e *terminus technicusok* ritkán „érkeztek” önállóan; azok jelentésének megértéséhez vagy esetleges magyarításához szükséges volt valamilyen szövegkontextus. Enélkül ugyanis nem biztos, hogy a kifejezés (nagyjából) azonos jelentést tudott volna hordozni mindkét környezetben. (Carvalho 2019: 22) Ezek a szövegek vagy kisebb fragmentumok viszont magukban foglalták az eredeti nyelv grammatikai és gondolkodásbeli különbségeit a magyarhoz képest, így módon ezek átvétele magával hozta a magartalanságot a hivatalos ügyintézésbe. Tipikus példája ennek a német nyelvből átszívárgó szenvedő szerkezetek használata (Sallai 2020b: 2–3), illetve a műnyelvi fogalmazásmód. (Szabó 2001: 97; Gedeon 2018: 221; Szabádfalvi 2020b: 121) Bizonyos idő után pedig egy-egy közigazgatási aktus írásba foglalása már egyenesen íratlan szabályként

2 1792:VII. tc. 1. bek.

3 1792:VII. tc. 2. bek.

4 1805:IV. tc. 2–4. §§

5 1805:IV. tc. 1. §

6 1805:IV. tc. 4. §

7 1830:VIII. tc. 1–3. §§

8 1830:VIII. tc. 4. §

9 1844:IV. tc. 5–7. §§

10 1844:IV. tc. 5. §

11 A hivatali nyelvben használt kifejezések ilyen jellegű elemzésével Rábel munkája foglalkozik mélyrehatóbban. A fenti állítás alátámasztására álljon itt néhány példa. Latin eredetűnek vélte az említett szerző az ülés (*sessio*), a valamivel (pl. joggal) élni (*uti aliqua re*), vagy a valaminek folytán (*qua re*) kifejezéseket, míg német gyökérűnek az esküt tesz (*Eid ablegen*), az átszármaztat (*übermitteln*), a leköszön (pl. állásról) (*abdanken*), vagy a tekintettel arra (*in Anbetracht dessen*) fordulatokat. Vö.: Rábel 1914: 139, 156, 168, 141, 198, 152.

megkövetelte a tisztviselőktől, hogy az adott irat (például határozat, jegyzőkönyv, körrendelet stb.) megfogalmazásánál tekintettel legyenek a megszokott (magartalan) fordulatokra. (Rábel 1914: 118–119, 123) Így vált a magyar hivatalos nyelv „érthetetlenül túltömött, hol cikornyásan terjengős, hol nagyképűen homályos” formák halmazává, amelyek valóságos architextusát (erről: Fekete 2019: 110) képezték a hivatalos irományoknak, egyre távolítva azokat az általánosan beszélt és írott magyar nyelvtől. (Vadnay 1926: 16) Ez pedig jócskán megnehezítette a szövegek értelmezését mind a jogalanyok, mind pedig a szakemberek számára, ezzel az álampolgárokat kiszolgáltatott helyzetbe hozva, s végső soron lassítva a közigazgatás ügymenetét. Ez a jelenség a magyar hivatali nyelv „bürokráciája”.

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE

E korszakban a tisztviselők magartalan kifejezőmódjának problémája még kevésbé kiforrott tudományos munkákban jelent csak meg, teljesen átfogó koncepció nélkül. A jogi műnyelv mint téma már a kettős monarchia idején is foglalkoztatta mind a nyelvtudomány, mind pedig a *iurisprudentia* képviselőit, ám ezek az elméleti (vagy kis túlzással élve műkedvelő) munkák nem kínáltak gyakorlati megoldásokat a felmerült problémákra. Bakos Gábor ismert műve (*A jogi műnyelv kérdéséhez*), amely az Akadémián tartott egyik előadásának kiadott változata, bár alcímében jelzi azt, hogy e „speciális nyelvjárás” (Bakos 1880: 31) gyökeres megjavításra szorul, mégsem szól külön a közigazgatási nyelvhasználatról. Bakos a jogi nyelv alapvető gondjait az „ellatinosodás” folyamatából eredeztette (Bakos 1880: 10) és programot dolgozott ki ennek javítására. (Bakos 1880: 38–39) E program azonban még nem tudott elszakadni a rendszerezett jogi műszótár gondolatától, s egy ilyen szisztematikus és szintetizált összeállítását javasolta.

Az első, már valóban a közigazgatási (pontosabban a pénzügyi közigazgatási) nyelvhasználatot pellengérré állító szerző Pongrácz Emil volt. Ahogyan Stipta István találóan megjegyezte, Pongrácz „hivatali stílusunk egyik első kritikusa volt”. (Stipta 2019: 78) *A financz magyarság* című cikkében (nem kevés ironiával) ismertetett néhány hatósági iratban szereplő szövegrészletet, amelyeket ő maga gyűjtött. (Pongrácz 1875: 124) Az írás végén azonban csupán néhány műszót helyettesítő, magyarosabbnak hangzó szinonimát sorolt fel (Pongrácz 1875: 127–128), s nem tett javaslatokat más, előzőleg már kifogásolt magartalanság javítására. Ennek ellenére e néhány oldalas munka nem elhanyagolható, hiszen figyelemfelhívó célzattal született. A következő években a hivatalos nyelv problémái iránt mind a nyelvtudományi, mind a jogtudományi szakirodalom fogékonyak bizonyult. Számos partikuláris írást vagy szócikket hozott le e témában a *Magyar Nyelvőr*, a *Budapesti Hírlap*, vagy később a *Magyar Közigazgatás*. (Rábel 1914: 96–97; Vadnay 1926: 21) E periodikák hasábjain megjelenő szakmai diskurzusok feltárása önálló kutatást (és persze tanulmányt) kívánna, így itt most csak egy fontosnak gondolt szócikket emelek ki. A nagynevű nyelvtudós, Simonyi Zsig-

mond – sok más szerző mellett – szintén foglalkozott a magyar „jogásznnyelvvvel”. Olyan, fontos elméleti megállapításra jutott, amely a latin vagy a német nyelvi hatás dominál-e a jogi műnyelvben kérdésének egyfajta szintézisét adta. Simonyi úgy vélte, hogy a latin és a német nyelv hatása valójában párhuzamosan alakult ki, s mindkettő meghatározóvá vált. Ennek oka az volt, hogy az évszázadokon át használt és meggyökeresedett latint (amely hatását akkor is, ma is érezteti) a 19. század derekán gyorsan próbálták meg a magyarra lecserélni, s minthogy a nyelv nem tudott organikusan fejlődni a jog terén, a hiányt a német kifejezések átvétele jelentette. (Simonyi 1896: 50) Lényegében e két, egymás mellett kibontakozó kulturális hatás eredményeként született meg a hibáktól nem mentes magyar jogi terminológia.

„ÉRDEMES ÉS ÚTTÖRŐ” RÁBEL LÁSZLÓ PROGRAMJA

Az első átfogó problémafeltáró és a „közhivatalnokok magartalanságának megjavítása iránt” programadó mű Rábel László 1914-es könyve volt, amelyet Szathmáry István az első „nagyon érdemes és úttörőnek mondható” írásnak nevezett. (Szathmáry 1928: 11) Rábel jogi tanulmányokat végzett, s árvaszéki ülnökként dolgozott, így naponta tapasztalhatta a hivatalos nyelvezet használatának fonákságait. Valószínűleg inkább csak passzióból látott neki több mint 200 oldalnyi terjedelmű művének, amelyet történeti és nyelvészeti tanulmányként aposztrofált. *A Hivatalos nyelvünk. A közhivatalnokok magartalanságának megjavítása* című munka összeállításával és (magán)kiadásával tisztviselőtársait próbálta megszólítani, felhíva figyelmüket a hivatalnoki nyelvhasználat hibáira. (Rábel 1914: 4) A mű első fejezetei elméleti kérdéseket járnak körül: szó esik itt a magyar nyelv eredetéről, a nyelvújításról, a nyelvhasználat és az államiság összefüggéseiről. A magyar idioma fejlődését számos irodalmi példával illusztrálta a szerző, akinek egyébként folyamatosan jelentek meg költeményei is, ami jól mutatja, hogy hozzáértéssel nyúlt a témához. A második nagy szerkezeti egység a magartalanságok gyűjteménye: egy-egy kifejezéshez Rábel magyarázatot csatolt, amely általában utal a kifejezés eredetére, illetve a kifogásolt szóhasználat helyettesítésére kínál alternatívákat. Amellett, hogy e munka gyakorlati szempontból is nívumnak számított, Rábel programja nem csupán a közigazgatásban dolgozó tisztviselőknek szólt. Szerinte ugyanis szélesebb reformra lett volna szükség, amely a hivatalnoki gondolkodásmód átalakítását (Rábel 1914: 123) és az állam közreműködését kívánta volna meg. Ez utóbbi alatt Rábel egyrészt a jogászképzés javítását értette: a jogász fiatalságot oktatókban látta a változás lehetőségének kulcsát (Rábel 1914: 123), másrészt szerinte valódi jogi kötelezettséggé kellett volna tenni a helyes nyelvhasználatot. (Rábel 1914: 133–134) Ugyanis 1889-től kezdve több ügykezelési szabályzat is említette az érthető és szabatos nyelvhasználat kritériumát, ám ezen kötelesség papírhoz maradt, s a gyakorlati érvényesülés hiánya nem vont maga után semmilyen hátrányt. (Rábel 1914: 130–132) Rábel ezzel ellentétben komolyabb állami fellépést

sürgetett, javasolva a görög példa meghonosítását hazánkban. Görögországban ugyanis ekkortájt szigorúan megkövetelték a görög nyelv szabályainak kifogástalan ismeretét a hivatalnokoktól. (Rábel 1914: 129) E program még egyes periodikák, sőt személyesen Rákosi Jenő (mint a korabeli sajtó vezető tekintélye) számára is feladatként határozta meg a hivatali nyelv gondozását. (Rábel 1914: 97) A jogi oktatás Rábel által is javasolt reformja (ti. a joghallgatók magyar nyelvre és stílustanra való oktatása) később másokban is felmerült, de ennek bevezetésére nem került sor. (Beck 1952: 206–207)

Összességében Rábel László volt az első szakember, aki lerakta a közérthetőség koncepciójának alapköveit, bár ez a szó munkájában még *expressis verbis* nem szerepel. Érdeme volt (s ma is az), hogy a probléma első alapos feltárójaként már nem csak az egyszerű kritizálásban merült ki munkája: tudományosan megalapozott programot próbált nyújtani a szélesebb értelemben vett szakmai rétegnek, míg a tisztviselőket igyekezett ellátni praktikus tanácsokkal is. (Rábel 1914: 137–237) Úttörő munkáját azonban számos ponton érte kritika később (erről részletesebben alább lesz szó), de fontos látni, hogy a közérthető nyelvhasználat megteremtésére irányuló törekvések első jelentősebb mérföldköve e könyv volt.

STURM UND VORDRINGEN?

A BELÜGYI IGAZGATÁS REFORMJA

Az 1920-as évek második felében egyre jelentősebb szakmai törekvések bontakoztak ki a közigazgatás megreformálásával és modernizációjával kapcsolatban. A hivatalnoki nyelvhasználat ugyan nem tartozott a legkurrensebb témák közé, hiszen az akkori magyar adminisztrációnak számtalan égetőbb kérdése akadt, ugyanakkor mégsem lehet azt mondani, hogy e kérdés teljesen perifériára szorult volna. Vadnay Tibor államtitkár ugyanis 1925-ben egy kisebb könyvet jelentetett meg *A magyar hivatalos nyelv szabályai* címmel, amelyet aztán 1926-ban újra kiadtak. Ezen, alapjában véve inkább elméleti munka Rábelénél már sokkal mélyebben kidolgozott programot jelentett, s – Vadnay jelentős közigazgatási tapasztalatának köszönhetően – számos gyakorlati megoldást közölt átgondolt és rendszerezett formában. A művet az Akadémia Nyelvtudományi Osztálya így véleményezte: „a munkát nemcsak céljánál, hanem rendszerénél és tartalmánál fogva is a legkomolyabb figyelmet érdemli; rendszere világos és helyes, tartalma pedig alapos és megérlelt; a gyakorlati nyelvészetnek ez a könyv kiváló terméke”. (Vadnay 1926: 10) A szerző elismerve az addigi törekvéseket, mégis részben szembehelyezkedett azokkal, kifogásolva azt, hogy ezek iránya mindig negatív és kritikus volt, s kevés konstruktív észrevételt tartalmaztak. (Vadnay 1926: 21)

E mű szemlélete egészen más volt. A reformok szükségességét jóval többféle perspektívából elemezte. Vadnay szerint a változásokat indokolja a nemzeti és a szociálpolitikai szempont, amely az önálló államiság és a magyar közösség együvé tartozásával függ össze. (Vadnay 1926: 17) Ugyanígy nyomós érv az, hogy a tisztviselők munkaerejüket a formai munkáról az érdemi felé kon-

centrálhassák, illetve ne fáradjanak el már önmagában a hivatalos iratok értelmezésében: ez a hasznossági és pszichológiai érv. (Vadnay 1926: 18) Továbbá – bár a szerző szerint ez a legkevésbé fontos – az esztétikai (vagy szépi) érv is alátámaszthatja a változások szükségességét. (Vadnay 1926: 19) A helyes nyelvhasználatra nézve először alapelveket határozott meg. Egyrészt „a hivatalos írásoknak alkalmazkodniuk kell a közölni szándékolt gondolatok körének természetéhez”, azaz nem a jogszabályok szövegének megismétlésére, átfogalmazására kell, hogy irányuljon a hivatalnok írása, hanem e normák gyakorlati és közvetlen keresztülvitelére. (Vadnay 1926: 29) Vagyis a cél az, hogy az individuális norma címzettjével vagy címzetti körével a tisztviselő megértesse azt, hogy miért éppen ezt a szabályt és éppen így alkalmazta a konkrét esetre. Még inkább leegyszerűsítve, a bírói határozatokhoz hasonlóan itt is a meggyőzésre irányuló érvelést kell alkotni. Másrészt e szóban forgó szövegek megalkotásakor figyelemmel kell lenni a címzetti kör (feltételezhető) „értelmi fokára”, illetve az „elérni kívánt célra”, hiszen az egyéni norma realizálása csak úgy lehetséges, ha azok, akiknek az szól, pontosan megértik annak tartalmát, s erre figyelemmel cselekszenek. (Vadnay 1926: 29–30) Itt a szerző egyszerű distinkciót alkalmazott: a címzetti kört laikusokra („nagyközönség”) és hivatásosokra osztotta. Az előbbieknek egyszerűbb és részletesebb hangnemben, az utóbbiaknak tömörebb és szakszerűbb stílusban tanácsos írni. (Vadnay 1926: 29)

Az elméleti megalapozás után külön fejezetek szólnak a leggyakoribb helytelenségekről és azok kijavításának lehetőségeiről. Ezek – a legfontosabbakat kiemelve –¹² a magyartól idegen jelzők és határozók halmozása, a főnévi jelzők képzése, az indokolatlan mondattömörítés, vagy épp nyakatekert körmondatok alkotása, több mellékmondat kapcsolása az ami/amely szavakkal, vagy a főnevek alanyként és állítmányként való felhasználása ugyanazon mondatban. Szintén kritizálja azt a gyakorlatot (amely még ma is jellemzi a jogi nyelvhasználatot), hogy gyakori a szenvedő szerkezetek alkalmazása (Vadnay 1926: 31, 37, 45, 57) és a névelők elhagyása. (Vadnay 1926: 73) Ezekre és kijavításukra Vadnay számtalan példát sorolt fel. Meghatározta továbbá a leggyakrabban előforduló „hivatalos írások” helyes szerkesztésének módját is; például bekezdésekre tagolás, általános megfogalmazás kerülése. (Vadnay 1926: 51–67) Külön fejezetet szentelt a – napjainkban már kevésbé összetett – megszólítások és udvariassági formulák helyes használatára is. (Vadnay 1926: 75–81) Érdekes tény, hogy a szerző már 1925-ben megfogalmazta azt a jegyzőkönyvekkel kapcsolatos problémát, hogy az irat inkább a rögzítő gondolatait tükrözi vissza, ezért abból nem tűnik ki a valóságban elhangzott megnyilatkozás, s ilyen módon a jegyzőkönyv torzít. (Vadnay 1926: 66–67) Ez a jog és nyelvkutatások napjainkban is jelentős témája. (Vinnai 2017: 161–198) Vadnay munkájában azt is megemlíttette,

12 Valamennyit lásd: Vadnay 1926: 33–40, 71–73, 84, 87, 91–92.

hogy a tartós változás elérése érdekében (új iratminták mellett) egy hivatalos műszótár készítése is szükségeltetne. (Vadnay 1926: 22)

Erre pedig nem kellett sokat várni. Szathmáry István vármegyei főjegyző 1928-ban adta ki a szótárat, megjegyezve, hogy Vadnay könyvéhez képest „a közigazgatási műszavak tekintetében ily mélyenjáró reformra szükség nincsen.” (Szathmáry 1928: 5) Ugyanakkor arra is fel kívánta hívni a figyelmet, hogy a könnyebb (szakmai) kommunikáció és a gyorsabb ügyintézés céljai elérhetetlenek akkor, ha egy szakkifejezés más-más jelentéssel bír a gyakorlatban. Példaként említette a közigazgatási fegyelmi jog *terminus technicus*ait. (Szathmáry 1928: 13–14) Szathmáry a szerkesztés során praktikus szempontokat követett. Ellenezte Rábel radikális javaslatait: „[...] a közigazgatás vérebe átliment szakkifejezéseket kár volna áldozatul dobni csak azért, mert egynémelyükre rá tudjuk sütni a germanizmus bélyegét”. (Szathmáry 1928: 11) Ezt az álláspontot példákkal is alátámasztotta, hangsúlyozva, hogy a már kialakult (s jogszabályi szinten is létező) terminológiát csak a legszükségesebb esetekben kell változtatni. (Szathmáry 1928: 12)

E két munka azonban már nem a szerzők saját indításából készült el, mint Rábel László esetében. Mindkettőt a Belügyminisztérium rendelte meg,¹³ s a belügyi szervek körében (ideértve a törvényhatóságokat és a községeket is) mindkét kiadvány megvásárlását, tanulmányozását és használatát előírták. Ilyen módon mégis Rábel elképzelése valósult meg, mivel ő javasolta azt, hogy a reformokat jogszabályok útján kell megvalósítani ahhoz, hogy valóban érvényre is jussanak (Rábel 1914: 133–134), hiszen az ügyviteli utasítások erre nem bizonyultak adekvát eszköznek. (Vadnay 1926: 21; Szathmáry 1928: 8) Az 1925-ös rendelet a szakmai szempontok (közigazgatás méltósága, komolysága, könnyebben megérthető ügyiratok) mellett ideológiai jelentőséget is tulajdonított a magyaros nyelvhasználatnak, amely a nemzeti kultúra erősítését szolgálta volna (Vadnay 1926: 9), hiszen „a nyelv mindig meghatározó szerepet tölt be a nemzeti identitás konstrukciójában”. (Nagy 2019: 38) Rakovszky Iván belügyminiszter hangsúlyozta: a közigazgatási nyelvhasználatot fel kell szabadítani a műnyelvi fogalmazásmód kényszereitől, s könnyen érthetővé kell tenni azt a köznapi nyelvhez való közelítéssel. (Vadnay 1926: 9–10) Szathmáry művét már Scitovszky Béla belügyminiszter – akinek hivatali ideje alatt zajlottak le a Horthy-korszak legjelentősebb közigazgatási reformjai – ruházta fel kvázi jogforrási jelleggel.¹⁴ Ezzel fejeződött be a hivatali nyelvhasználat javítására irányuló legnagyobb intézkedéscsomag, s e „vihár” (*Sturm*) után következett volna a dinamikus előretörés (*Vordringen*), ami a hivatali nyelvhasználat gyökeres változását hozta volna el.

ÖSSZEZÉS

A fent leírt törekvések utóhatásainak nem sok nyoma maradt, s ebből azok sikertelenségére lehet következtetni. Ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy partikulárisan előfordultak javulások bizonyos helyeken vagy szerveknél, ám dokumentált fejlődési mutatók nem állnak rendelkezésre. A kísérlet sikeres vagy sikertelen voltának megítéléséhez az ország területét átfogó, óriási mennyiségű iratanyagot jelentő levéltári kutatás lenne szükséges, ami egy ember erejét jócskán meghaladná. Mindazonáltal a sikertelenség mellett azért merek pálcát törni, mert saját levéltári kutatásaim alapján (Debrecen közigazgatási fegyelmi jogi praxisának vizsgálata) az a határozott benyomásom, hogy a jegyzőkönyvek, végzések, határozatok és más hivatalos iratok nyelvhasználatát nem különböztetik a reformok ideje előtt és után. Burkolt formában ugyan, de Vadnay Tibor is utalt arra, hogy „a nagyképűsködés, a hagyományok mereven ellenálló ereje, a félelem az újítástól” mind-mind gátolni fogják a változásokat. (Vadnay 1926: 41) Hencz Aurél – utalva egy 1938-as megállapításra – azt írja: „A bürokrácia a legnagyobb ellenálló erő, amely akadályoz, hátráltat, elodáz, lenyűgöz, betűbe fojt minden törekvést.” (Hencz 1993: 23) Az ehhez hasonló (kezdeti) elutasító szemléletre a közelmúltban is találhattunk példát az igazságügyi nyelvészet tekintetében (Vinnai 2017: 217), bár e tekintetben történetek pozitív előrelépések. (Arató 2020: 8) A hivatalos közigazgatási műnyelv problémái ráadásul a Horthy-korszakban eltörpültek az adminisztráció más, fajsúlyosabb szervezeti és személyzeti gondjai mellett. Példának okáért a Magyar-féle racionalizálás programja sem foglalkozott e kérdéssel. Sőt később, a szocializmus idején (1968) Bacsó Jenő a jogszabályok, határozatok, intézkedések nyelvének javítását, tisztítását fontos érdeként mutatta be, kiemelve, hogy a nem jogvégzett személyek e szövegek világán kívül rekednek. (Bacsó 1968: 457) Ez is azt bizonyítja, hogy a tárgyalt témában mélyrehatóbb változás sem a polgári, sem a szocialista berendezkedés idején nem történt.

A 20. század eleji törekvéseknek azonban – sikertelenségük ellenére is – máig jelentős hatásokat és gondolatokat köszönhetünk. Egyfelől felhívták a figyelmet a problémákra, s rendszerezett formában összegyűjtötték azokat a későbbi javíthatóság reményében. (Főként igaz ez Rábel könyvére.) Másfelől – ahogyan már korábban is szó esett róla –, a közérthetőség korai koncepciója alighanem e törekvések során ötlött fel elsőként, bár a mai-tól jóval eltérő tartalommal. Kezdetben a közérthetőség gyakorlati megvalósításának célja ugyanis a bürokratikus szervezetrendszer gyorsabb és hatékonyabb működése volt, s a laikusok érdekei csak periférikusan jelentek meg. Ma inkább az utóbbi érv (ti. a nem jogász munkát végzők számára az érthetőbb jogi nyelvezet megteremtése) dominál, s jut egyre nagyobb szerephez,¹⁵ különösen

13 3606/1925. BM eln. sz. rendelet.

14 2227/1928 BM eln. sz. rendelet.

15 Hazánk tekintetében például a bíróságok 2017-es képzései, erről lásd: Minya-Vinnai (2018); Értsünk szót! című konferencia beszámolója a lapszámban.

a tengerentúlon, ahol valóságos hagyománya van a közérthető nyelvhasználat törekvéseinek. (Üveges 2020: 16) Sőt a közérthetőség napjainkra a jogállamiság és a jogbiztonság egyik kulcsfogalmává vált (Bencze–Kovács 2018: 3, 9), s jóllehet főként a bírói döntésekkel kapcsolatban merül fel, minden individuális normára, így az egyes közigazgatási aktusokra is alkalmazandó. A jelenleg hatályos általános közigazgatási rendtartás (az Ákr. és a közérthetőség összefüggéseiről: Pátkai 2017) alapelvei szinten deklarálja az egyszerűséget,¹⁶ ami a közérthetőséget is magában foglalja, így módon a *Vordringen*, a legrosszabb esetben is, már megkezdődött.

IRODALOM

- Arató B. (2020) Quo vadis, igazságügyi nyelvészet? *Magyar Jogi Nyelv* 4. évf. 2. sz. 8–15.
- Bacsó J. (1968) A jogszabályok közérthetősége. *Jogtudományi Közöny* 23. évf. 9. sz. 457–466.
- Bakos G. (1880) *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez*. Budapest: MTA.
- Balogh J. (2020) A felügyeleti vizsgálatok funkciója és módja a két világháború közötti magyar igazságszolgáltatásban. In: Karlovitz T. (szerk.) *Jogok és lehetőségek a társadalomban*. Komárno: International Research Institute. 7–23.
- Beck S. (1952) Jogi műnyelvünk fejlődéséhez. *Magyar Nyelvőr* 76. évf. 3. sz. 205–208.
- Bencze M. – Kovács Á. (2018) „Nem foghat helyt.” Az Alkotmánybíróság az indokolási kötelezettség teljesítéséről. *MTA Law Working Papers* 10. sz.
- Brakensiek, S. (2005) Neuere Forschungen zur Geschichte der Verwaltung und ihres Personals in den deutschen Staaten 1648–1848. In: Heyen, E. V. (Hgrs.) *Verwaltungsstellen in Westeuropa (19/20. Jhs.)*. Baden-Baden: Nomos. 297–326.
- Carvalho, J. (2019) Law, Language, and Knowledge: Legal Transplants from a Cultural Perspective. *German Law Journal* 20. évf. 1. sz. 21–45.
- Centgraf K. (1973) A magyar hivatali nyelvért folytatott harc egyik dokumentuma. *Levéltári Szemle* 23. évf. 2. sz. 253–258.
- Csizmadia A. (1979) *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Erekly I. (1942) *A modern magyar közigazgatás kialakulása*. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi könyvkiadó és Nyomda.
- Fekete B. (2019) *Az európai alkotmánypreambulumban*. Budapest: ELTE-Eötvös Kiadó.
- Ficsor K. (2015) *Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Forgács D. P. (2019) *A bürokrácia szociológiája*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Gedeon M. (2018) A magyar jogi nyelv történetéről. In: Szabó M., Vinnai E. (szerk.) *A törvény szavai*. Az OTKA-112172 kutatási zárókonferencia anyaga Miskolc, ME – MAB, 2018. május 25. Miskolc: Bíbor Kiadó. 199–222.
- Heindl, W. (1987–1988) A felsőszintű bürokrácia kialakulásáról Ausztriában (1780–1867). *Történelmi Szemle* 30. évf. 1. sz. 16–24.
- Heindl, W. (2013) *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780-1848*. Wien: Böhlau.
- Hencz A. (1993) Gondolatok a közszolgálati pragmatikáról és etikáról (1867–1944). *Magyar Közigazgatás* 43. évf. 1. sz. 13–23.
- Képes Gy. (2019) *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Magyary Z. (1942) *Magyar Közigazgatás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Mártonffy K. (1932) Köztisztviselők szolgálati pragmatikája. In: Mártonffy K. (szerk.) *Fejezetek a közjog és a közigazgatási jog köréből*. Budapest: Pallas Rt. 318–336.
- Mezey B. (2019) A bírói hatalmi ág kialakulásának kezdetei: az 1723-as bírósági reform. *Rubicon* 30. évf. 9–10. sz. 48–51.
- Mikó I. (1943) *A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt 1790–1825*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Minya K. – Vinnai E. (2018) Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. *Magyar Jogi Nyelv* 2. évf. 1. sz. 13–18.
- Nagy N. (2019) Nyelv és szuverenitás viszonya az Osztrák–Magyar Monarchiában a jogalkotás és a jogalkalmazás tükrében. *Jogtörténeti Szemle* 3–4. sz. 36–42.
- Nagy N. (2020) Variációk egy témára: a nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság szabályozási formái az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: Nagy N. (szerk.) *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest: Gondolat Kiadó. 170–188.
- P. Szabó B. (2020) *A német politikatudomány hatása a magyar államtani gondolkodásra a 17. században. Magyarországiak politikatudományi disputációi*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- Pál J. (2005) A hivatalos nyelv és a hivatali nyelvhasználat kérdése Erdélyben a 19. század közepén. *Regio* 16. évf. 1. sz. 3–26.
- Papp L. (2014) A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között. *FORVM* 4. évf. 1. sz. 157–167.
- Papp L. (2017) Bihar vármegyei törvényszékek a XVII. századtól 1871-ig. In: Megyeri–Pálffy Z. (szerk.) *A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban*. Debrecen: Debreceni Törvényszék. 15–21.
- Pátkai N. (2017) A közérthető jogalkotásról – az általános közigazgatási rendtartás nyelve. *Magyar Jogi Nyelv* 1. évf. 1. sz. 21–27.
- Pétervári M. (2019) Az Osztrák–Magyar Monarchia alsó középszintű közigazgatása a kiegyezést követően. *FORVM* 9. évf. 1. sz. 113–125.
- Pongrácz E. (1875) A fincncz magyarság. *Magyar Nyelvőr* 4. évf. 3. sz. 123–128.
- Rábel L. (1914) *Hivatalos nyelvünk. A közhivatalnokok magyartalanságának megjavítása*. Sopron: Romwalter Alfréd Műintézete.

16 2016:CL. tv. 2. § (2) bek. a) pont.

- Sallai B. (2020a) A közzolgálati fegyelmi felelősség kezdetei a polgári kori Magyarországon. *Régió kutatás Szemle* 5. évf. 1. sz. 59–66.
- Sallai B. (2020b) Jog(történet) és nyelv: a közigazgatási fegyelmi jog „büntetőjogiasodásának” nyelvi aspektusai a levéltári forrásokban. *Magyar Jogi Nyelv* 4. évf. 2. sz. 1–7.
- Simonyi Zs. (1896) A jogásznyelvről. *Magyar Nyelvőr* 25. évf. 2. sz. 49–54.
- Sólyom P. (2016) *Jogászai módszer és politika. Fejezetek a német közjogtudomány történetéből*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Somogyi É. (1981) *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Stipta I. (2019) *A pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenysége (1884–1896)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Stipta I. (2020) *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szabadsfalvi J. (2020a) A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig. *Jogtudományi Közöny* 75. évf. 1. sz. 12–20.
- Szabadsfalvi J. (2020b) A magyar jogi nyelv fejlődése a 19. század elejétől az elmúlt századfordulóig. *Jogtudományi Közöny* 75. évf. 3. sz. 112–121.
- Szabó M. (2001) *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- Szathmáry I. (1928) *Hivatalos műszótár a belügyi igazgatás részére*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Szekfű Gy. (1926) *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- Üveges I. (2020) A Plain Language Movement kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv* 4. évf. 2. sz. 16–25.
- Vadnay T. (1926) *A magyar hivatalos nyelv szabályai*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Varga N. (2009) A polgári közigazgatás kiépítése felé tett lépések a dualizmus időszakában. In: Radics K. (szerk.) *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXI*. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 227–250.
- Vinnai E. (2017) *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Weber, W. (2009) Politik. In: *Enzyklopädie der Neuzeit* Bd. 11. Stuttgart: Metzler. 88–116.
- Zódi Zs. (2018) A jog érthetőségének határai. Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját? In: Szabó M. – Vinnai E. (szerk.) *A törvény szavai: Az OTKA-112172 kutatási zárókonferencia anyaga* Miskolc, ME – MAB, 2018. május 25. Miskolc: Bíbor Kiadó. 241–261.